

УДК 347.73

О. В. Царікова,

суддя Дніпропетровського окружного адміністративного суду, аспірант
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (м. Київ)

БАНКІВСЬКЕ РЕГУЛЮВАННЯ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Проаналізовано зміни, що відбувались останнім часом у законодавстві України у сфері банківського регулювання, зокрема зміни щодо встановлення економічних нормативів і контролю за їх дотриманням банками. Встановлено доцільність виключення з чинних нормативно-правових актів нормативів валютних позицій, нормативів співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань і сукупних активів, нормативу максимального сукупного розміру кредитів, гарантій і поручительств, наданих інсайдерам. Запропоновано закріпити в чинному законодавстві норматив максимального розміру кредитного ризику на одну пов'язану з банком особу та нормативи ефективності використання активів.

Ключові слова: банківське регулювання, економічні нормативи регулювання діяльності банків, регулятивний капітал банку, мінімізація ризиків банківської діяльності.

Постановка проблеми. Пріоритетним завданням інститутів державного регулювання є забезпечення захисту прав і законних інтересів вкладників і кредиторів банків, виконання якого посилює довіру до банківської системи та стимулює її розвиток. Ефективність функціонування цих інститутів у першу чергу залежить від нормативно-правового забезпечення їх діяльності, рівня співпраці та взаємодії. За умов нестабільності розвитку грошово-кредитних відносин в Україні зростає потреба в дослідженні особливостей функціонування інститутів державного регулювання, зокрема Національного банку України (далі – НБУ). Одними з функцій, покладених на НБУ, є мінімізація ризиків банківської діяльності та забезпечення стабільності функціонування банківської системи, що визначає актуальність дослідження правових аспектів банківського регулювання в системі державного управління банківською діяльністю.

Стан дослідження. Питанням правового забезпечення функціонування інститутів державного регулювання присвячено праці В. Б. Авер'янова, О. М. Бандурки, О. К. Безсмертного, Ж. В. Завальної, В. І. Теремецького та інших науковців. Окремим питанням правового забезпечення банківського регулювання в Україні приділено увагу у працях Г. П. Бортнікова [1, с. 86], О. В. Дзюблюка, О. І. Кіреева, В. В. Коваленко, М. М. Коваленка, В. С. Стельмаха, В. В. Шпачука та інших. Враховуючи вагомі результати попередніх наукових досліджень з цієї проблематики, слід констатувати, що сутність банківського регулювання в системі державного управління банківською діяльністю в Україні та особливості його правового забезпечення потребують більш ґрунтовної наукової аргументації.

Метою цієї статті є визначення сутності банківського регулювання в системі державного управління банківською діяльністю, дослідження та вдосконалення нормативно-правового забезпечення встановлення НБУ економічних нормативів, які є обов'язковими для виконання всіма банками, і контролю впливу банківських ризиків на надійність банківської системи.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 1 закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV банківське регулювання – одна з функцій НБУ, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства [2]. Згідно зі ст. 66 закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III виділяється дві основні форми банківської діяльності з боку НБУ: адміністративне регулювання (реєстрація банків і ліцензування їх діяльності, встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків, застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру, нагляд за діяльністю банків, надання рекомендацій щодо діяльності банків) та індикативне регулювання (встановлення обов'язкових економічних нормативів, визначення норм обов'язкових резервів для банків, встановлення норм відраховувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій, визначення процентної політики, здійснення рефінансування, регулювання кореспондентських відносин, управління золотовалютними резервами, регулювання операцій з цінними паперами на відкритому ринку, регулювання імпорту та експорту капіталу) [3]. Виходячи із зазначених норм, *банківське регулювання* можна тлумачити не лише як функцію, а й як сукупність (систему) впорядкованих дій НБУ, спрямованих на створення нормативного забезпечення, що регулює діяльність банків, визначає загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду та контролю, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Одним із пріоритетних питань банківського регулювання є мінімізація ризиків банківської діяльності. З метою врегулювання допустимого рівня ризиків НБУ було ухвалено постанову від 28.08.2001 № 368 «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [4]. Цією Інструкцією встановлено: нормативи капіталу (мінімального розміру регулятивного капіталу (норматив Н1), достатності (адекватності) регулятивного капіталу (норматив Н2), достатності основного капіталу (норматив Н3)); нормативи ліквідності (миттєва ліквідність (норматив Н4), поточна ліквідність (норматив Н5), короткострокова ліквідність (норматив Н6)); нормативи кредитного ризику (максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (норматив Н7), великих кредитних ризиків (норматив Н8), максимального розміру кредитного ризику

за операціями з пов'язаними з банком особами (норматив Н9)); нормативи інвестування (інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (норматив Н11), загальної суми інвестування (норматив Н12)).

З моменту ухвалення до Інструкції було внесено низку змін щодо кількості економічних нормативів регулювання діяльності банків, зокрема: до квітня 2009 року встановлювалися нормативи валютних позицій (загальної відкритої валютної позиції (норматив Н13), загальної довгої відкритої валютної позиції (норматив Н13-1), загальної короткої відкритої валютної позиції (норматив Н13-2)), які було виключено на підставі постанови Правління НБУ від 28.02.2009 № 107 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України та встановлення лімітів відкритої валютної позиції банку»; з лютого 2013 року згідно з постановою Правління НБУ від 28.12.2011 № 479 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України», встановлювався норматив співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань (норматив Н3-1), який було виключено разом із нормативом співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (у редакції Інструкції, чинної до 25.12.2014, – норматив Н3) на підставі постанови Правління НБУ від 25.12.2014 № 862 «Про внесення змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [5]; до травня 2015 року встановлювався норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (норматив Н10), який було виключено на підставі постанови Правління НБУ «Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 12.05.2015 № 312 [6] (далі – Постанова № 312); до травня 2015 року встановлювався норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (в редакції Інструкції, чинної до 12.05.2015, – норматив Н9), який було виключено на підставі Постанови № 312; з травня 2015 року було встановлено норматив достатності основного капіталу (норматив Н3) і норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (норматив Н9).

Виключення нормативів Н13, Н13-1, Н13-2 у 2009 році було спричинено наслідками світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 років. За режиму фіксованого курсу національної валюти (використовувався до другої половини 2008 року) коефіцієнт відкритих валютних позицій, який перевищував 30 %, вважався додатковим ризиком. Знецінення національної валюти та впровадження волатильного курсу зумовили необхідність відмовитися від використання зазначених нормативів і встановити ліміти відкритої валютної позиції банку з відповідними доповненнями до Положення про порядок встановлення Національним банком України лімітів відкритої валютної

позиції та контроль за їх дотриманням уповноваженими банками, затвердженого постановою Правління НБУ від 12.08.2005 № 290 (далі – Положення про ліміти відкритої валютної позиції), Положення про здійснення уповноваженими банками операцій з банківськими металами, затвердженого постановою Правління НБУ від 06.08.2003 № 325, та з відповідними змінами до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні (далі – Інструкція). Також НБУ відмовився від фіксованих значень встановлених лімітів відкритих валютних позицій, що дозволяє банкам ефективно формувати стратегію управління фінансовими ризиками, у зв'язку з чим згідно з чинним (у редакції постанови Правління НБУ від 07.06.2016 № 341) Положенням про ліміти відкритої валютної позиції ліміти встановлюються окремим рішенням Правління НБУ, зміст якого доводиться до відома банків не пізніше, ніж за 10 днів до дати введення їх у дію.

Норматив Н3-1 був частиною нормативу співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (у редакції Інструкції, чинної до 25.12.2014, – норматив Н3) і не давав вагомої інформації, а норматив Н3, у свою чергу, майже дублював норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (норматив Н2). З ухваленням НБУ Постанови № 312 новий норматив достатності основного капіталу (норматив Н3) замінив ці два нормативи. Виходячи із затверджених значень цих нормативів на рівні 10 % та 7 % відповідно, а також з того, що основний капітал входить до розрахунку регулятивного капіталу, можна дійти висновку, що додатковий капітал, розмір якого розраховується як різниця між розміром регулятивного капіталу та розміром основного капіталу, може співвідноситися з основним як 3:7 (сьогодні згідно з п. 1.7 гл. 1 розд. II Інструкції максимально допустима частка додаткового капіталу досягається при співвідношенні з основним капіталом 1:1). У зв'язку з тим, що розмір основного капіталу є показником з постійними значеннями, а розмір додаткового має волатильний характер, збільшення частки додаткового капіталу у складі регулятивного призводить до збільшення рівня потенційних ризиків. Приведення структури регулятивного капіталу банку у відповідність до нормативів Н2, Н3 та до п. 1.7 гл. 1 розд. II Інструкції, а саме забезпечення знаходження показника співвідношення розмірів додаткового та основного капіталів у діапазоні 3:7–1:1, значно збільшить захищеність банків і банківської системи загалом, дозволить поліпшити якість банківського капіталу, підвищити захищеність прав і законних інтересів вкладників і кредиторів. Норматив Н3 набирає чинності з 01.01.2019, що дозволить банкам своєчасно привести свій капітал у відповідність до вимог Інструкції.

Закріплення Постановою № 312 нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (норматив Н9) було здійснено з метою вдосконалення чинного

законодавства в цій сфері. У зв'язку зі змінами у ст. 52 закону України «Про банки і банківську діяльність», які було внесено на підставі прийняття закону України від 02.03.2015 № 218-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб», а саме визнання пов'язаною особою не тільки фізичних, а й юридичних осіб, термін «пов'язана особа» фактично став синонімом терміна «інсайдер». Враховуючи, що правове визначення останнього наводилося лише у гл. 5 розд. VI у редакції Інструкції до 12.05.2015 в контексті визначення нормативу максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (норматив Н10), виключення цього терміна з правового застосування та заміна нормативу Н10 нормативом максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (норматив Н9) були необхідними і раціональними. Виходячи з того, що нормативне значення Н10 раніше становило 30 %, а нормативне значення альтернативного йому Н9 у чинній редакції Інструкції становить 25 %, можна дійти висновку про збільшення ризиків у зазначеній категорії кредитних операцій. З іншого боку, пом'якшення нормативно-правової бази в цьому напрямку полегшує формування банками ефективної стратегії з управління кредитним портфелем і збільшує прибутковість банківської діяльності.

Натомість виключення нормативу максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (в редакції Інструкції, чинної до 12.05.2015, – норматив Н9), збільшує можливість зловживань та негативно впливає на безпеку банків і банківської системи загалом. Затвердження нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (норматив Н9) хоча й розширює коло осіб, кредитний ризик за операціями з якими обмежений встановленим нормативом, але не забезпечує врахування кредитного ризику за кожним контрагентом, який є пов'язаною з банком особою. Крім того, Інструкцією затверджений норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (норматив Н7), який враховує кредитні ризики на кожного контрагента, але не виділяє пов'язаних із банком осіб поміж інших контрагентів. Тому вбачається доцільним доповнити розділ I, в якому наведений перелік економічних нормативів, обов'язкових для виконання всіма банками, 16-м абзацом «норматив максимального розміру кредитного ризику на одну пов'язану з банком особу (норматив Н10)». пропонуємо також доповнити розділ VI Інструкції гл. 5 «Норматив максимального розміру кредитного ризику на одну пов'язану з банком особу (норматив Н10)» та викласти її в такій редакції:

«Глава 5. Норматив максимального розміру кредитного ризику на одну пов'язану з банком особу (норматив Н10)

5.1. Норматив максимального розміру кредитного ризику на одну пов'язану з банком особу (далі – норматив Н10) встановлюється для

обмеження ризику операцій із пов'язаною з банком особою, зменшення негативного впливу операцій із пов'язаною з банком особою на діяльність банку.

5.2. Норматив Н10 визначається як співвідношення сукупної суми всіх вимог банку до пов'язаної з банком особи та суми всіх фінансових зобов'язань, наданих банком щодо пов'язаної з банком особи, до регулятивного капіталу банку.

5.3. До вимог банку щодо пов'язаної з банком особи включаються вимоги пункту 3 глави 4 розділу VI цієї Інструкції.

5.4. До фінансових зобов'язань, наданих банком щодо пов'язаної з банком особи, включаються вимоги пункту 4 глави 4 розділу VI цієї Інструкції.

5.5. Банк під час розрахунку нормативу Н10 має право зменшувати загальний обсяг кредитного ризику відповідно до пункту 5 глави 4 розділу VI цієї Інструкції.

5.6. У день зменшення загального обсягу кредитного ризику на одну пов'язану з банком особу на суму забезпечення, що відповідає вимогам пункту 5.5 цієї глави, банк зобов'язаний відобразити інформацію у відповідному файлі, який використовується для розрахунку нормативу Н10.

5.7. У разі пролонгації кредитного договору для підтвердження наявності забезпечення, що відповідає вимогам пункту 5.5 цієї глави, за цією кредитною операцією та права банку зменшувати загальний обсяг кредитного ризику на суму такого забезпечення під час розрахунку нормативу Н10 банк зобов'язаний здійснити заходи, визначені пунктом 5.6 цієї глави.

5.8. У разі консорціумного кредитування розрахунок нормативу головного банку консорціуму здійснюється відповідно до пункту 8 глави 4 розділу VI цієї Інструкції». Також главу 5 розділу VI необхідно доповнити п. 5.9, яким має закріплюватися нормативне значення нормативу Н10.

Запорукою надійності зберігання банківських вкладів і гарантій, наданих кредиторам, є стабільність діяльності банків та ефективність обраної стратегії управління фінансовими ризиками. Основним показником ефективності діяльності суб'єктів господарювання, зокрема банків, є визначений рівень прибутковості. У зв'язку з цим пропонується внести певні зміни в Інструкцію, зокрема: доповнити розділ I, в якому встановлюється перелік економічних нормативів, обов'язкових для виконання всіма банками, 20-м абзацом «норматив ефективності використання короткострокових активів (норматив Н14)» та 21-м абзацом «норматив ефективності використання загальних активів (норматив Н14-1)»; доповнити розділом VII¹ «Нормативи ефективності використання активів», в якому мають міститися гл. 1 «Норматив ефективності використання короткострокових активів» і гл. 2 «Норматив ефективності використання загальних активів».

Главу 1 розділу VII¹ доцільно викласти в такій редакції:

«Глава 1. Норматив ефективності використання короткострокових активів (норматив Н14)

1.1. Норматив ефективності використання короткострокових активів визначається як співвідношення активів із кінцевим строком погашення до одного року до розміру чистого прибутку на кінець відповідного місяця. Цей норматив установлює мінімально необхідний показник прибутковості короткострокових активів для забезпечення стабільності та надійності функціонування банку. Норматив ефективності використання короткострокових активів розраховується з урахуванням сальдо розміщених і залучених коштів відповідно до пункту 4.1 глави 4 розділу V цієї Інструкції.

1.2. До активів із кінцевим строком погашення до одного року під час розрахунку нормативу ефективності використання короткострокових активів включаються активи, наведені в пункті 4.2 глави 4 розділу V цієї Інструкції».

Також главу 1 розділу VII¹ доцільно доповнити п. 1.3, яким має закріплюватися нормативне значення нормативу Н14.

Вважаємо також, що доцільно главу 2 розділу VII¹ викласти в такій редакції:

«Глава 2. Норматив ефективності використання загальних активів (норматив Н14-1)

2.1. Норматив ефективності використання загальних активів визначається як співвідношення загальної суми активів до розміру чистого прибутку на кінець відповідного місяця. Цей норматив установлює мінімально необхідний показник прибутковості загальних активів для забезпечення стабільності та надійності функціонування банку. Норматив ефективності використання загальних активів розраховується з урахуванням позабалансових активів банку».

Главу 2 розділу VII¹ доцільно доповнити п. 2.2, яким має закріплюватися нормативне значення нормативу Н14-1.

Враховуючи запропоновані зміни, необхідно ч. 1 ст. 75 закону України «Про банки і банківську діяльність», яка встановлює критерії щодо віднесення банків до категорії проблемних, доповнити підп. 4², який має закріплювати норму щодо можливого розміру відхилення показників діяльності банку від нормативів Н14, Н14-1 та допустиму кількість таких епізодів протягом року.

Також вбачається доцільним привести методики розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні, яку схвалено постановою Правління НБУ від 02.06.2009 № 315 [7], у відповідність до переліку економічних нормативів регулювання діяльності банків, зазначеному в чинній редакції Інструкції, а також доповнити зазначену методику такими главами, як «Норматив максимального розміру кредитного ризику на одну пов'язану з банком особу (норматив Н10)», «Норматив ефективності використання короткострокових

активів (норматив Н14)», «Норматив ефективності використання загальних активів (норматив Н14-1)».

Висновки. Результати, отримані під час здійснення аналізу змін, які відбувались останні 15 років у правовому забезпеченні банківського регулювання в системі державного управління банківською діяльністю, вказують на доцільність подальшого вдосконалення законодавства в цій сфері.

Виключення нормативу максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру, призвело до неможливості оцінки та мінімізації ризиків за кредитними операціями за окремою пов'язаною з банком особою. У зв'язку з цим вбачається доцільним встановити норматив Н10 «Норматив максимального розміру кредитного ризику на одну пов'язану з банком особу». Встановлення нормативів ефективності використання активів (Н14 і Н14-1) забезпечить стабільність і надійність банківської системи та стимулюватиме економічне зростання.

Перспективним напрямом досліджень правового забезпечення банківського регулювання залишаються питання ліцензування банківської діяльності, формування та використання резервного фонду, а також резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями тощо.

Список бібліографічних посилань: 1. Бортніков Г. П., Правотар В. А. Економічні нормативи як сигнали раннього попередження кризи в банку. *Наукові праці НДФІ*. 2015. № 2 (71). С. 84–96. 2. Про Національний банк України: закон України від 20.05.1999 № 679-XIV // База даних (БД) «Законодавство України»/Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (дата звернення: 12.12.2016). 3. Про банки і банківську діяльність: закон України від 07.12.2000 № 2121-III // БД «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 12.12.2016). 4. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні: постанова Національного банку України (НБУ) від 28.08.2001 № 368 // БД «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01> (дата звернення: 12.12.2016). 5. Про внесення змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні: постанова Правління НБУ від 25.12.2014 № 862 // БД «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0862500-14> (дата звернення: 12.12.2016). 6. Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні: постанова Правління НБУ від 12.05.2015 № 312 // БД «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0312500-15> (дата звернення: 12.12.2016). 7. Про схвалення Методики розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні: постанова Правління НБУ від 02.06.2009 № 315 // БД «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0315500-09> (дата звернення: 12.12.2016).

Надійшла до редколегії 19.12.2016

Царикова Е. В. Банковское регулирование в системе государственного управления банковской деятельностью

Проанализированы изменения, произошедшие в последнее время в законодательстве Украины в сфере банковского регулирования, в частности изменения, относящиеся к установлению экономических нормативов и контроля за их соблюдением банками. Установлена целесообразность исключения из действующих нормативно-правовых актов нормативов валютных позиций, нормативов соотношения регулятивного капитала с обязательствами и совокупными активами, норматива максимального совокупного размера кредитов, гарантий и поручительств, предоставленных инсайдерам. Предложено закрепить в действующем законодательстве норматив максимального кредитного риска на одно связанное с банком лицо и нормативы эффективности использования активов.

Ключевые слова: банковское регулирование, экономические нормативы регулирования деятельности банков, регулятивный капитал банков, минимизация рисков банковской деятельности.

Tsarikova O. V. Banking regulation within the system of state administration of banking activity

The necessity and rationality of certain legislative changes in the sphere of banking regulation in the system of state administration of banking activity have been noted, particularly it has been emphasized on the effectiveness of regulating the normative and legal base by: exclusion of regulations of currency positions and establishment of flexible exchange limits instead of them that allows the National Bank of Ukraine to regulate the level of currency risks in accordance with the conditions of the international currency market and the financial and economic situation in the state, and banks to carry out in advance the adjustment of strategies; exclusion of regulations in the correlation of regulatory capital to the duties and total assets and establishing the norm of the main capital adequacy instead of them that allows to avoid their duplication with the regulation of regulative capital adequacy; exclusion of the regulation of the maximum total amount of loans, guarantees and warranties granted to insiders was necessary due to its duplication of the regulation of the maximum amount of credit risk on transactions with entity related to a bank.

It has been emphasized on the irrationality of the exception of the regulation of the maximum amount of loans, guarantees and warranties granted to one insider, which led to the inability to assess and minimize the risks associated with credit transactions with a separate entity related to a bank. That is why there is a need for establishing the regulation H10 “The regulation of the maximum amount of credit risk on one entity related to a bank”. The author has also offered to establish the efficiency standards of using assets (H14 and H14-1) that ensure the stability of banks, support of their reliability and stimulate economic growth.

Keywords: banking regulation, economic standards regulating banks activities, regulatory bank capital, minimization of banking risks.

